

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ СЛІДСТВА

КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Методичні рекомендації

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ЗІ
ВСТАНОВЛЕННЯ ОСІБ, ЯКІ УХИЛЯЮТЬСЯ ВІД ПРИЗОВУ ЗА
МОБІЛІЗАЦІЄЮ**

Дніпропетровськ - 2015

Особливості проведення розшукових заходів зі встановлення осіб, які ухиляються від призову за мобілізацією: О.П. Бойко, А.В. Захарко, В.В. Литвинов, В.І. Сліпченко, О.А. Солдатенко, Н.П. Черняк, Т.П. Мінка, В.В. Шаблистий; за заг. ред. В.І. Сліпченка. – Дніпропетровськ, 2015. – 14 с.

ЗМІСТ

1. Підтвердження факту вручення повістки	4
2. Ознаки закінченого складу злочину, передбаченого ст. 336 КК України (ухилення від призову за мобілізацією)	5
3. Повідомлення про підозру	8
4. Повноваження слідчих щодо отримання доказів з метою встановлення місцезнаходження осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, передбачених у ст. 336 КК України	10
5. Збирання доказів щодо підтвердження вини особи, яка ухиляється від призову за мобілізацією	12

1. Підтвердження факту вручення повістки

1.1. Відповідно до ч.5 ст.22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» призов громадян на військову службу під час мобілізації здійснюють місцеві органи виконавчої влади через військові комісаріати. Однак, у згаданому Законі не уточнюється, яким саме чином відбувається оповіщення військовозобов'язаного про призов на військову службу за мобілізації. Тому в цьому випадку допускається застосування аналогії права. Можливе використання нормативних актів, які регулюють подібні правовідносини.

1.2. Нормативним актом, який регулює порядок оповіщення про призов на строкову військову службу є Постанова Кабінету Міністрів України від 21 березня 2002 № 352 «Про затвердження Положення про підготовку і проведення призову громадян України на строкову військову службу та прийняття призовників на військову службу за контрактом», де передбачено:

1.2.1. Запрошення - повідомлення про виклик до військкомату для звірки особистих даних військовозобов'язаного і особистої бесіди про можливість призову за мобілізацією осіб, яких було виключено з військового обліку до 2013 року. З'являтися на запрошення, на відміну від повістки для звірки особистих даних - це особистий вибір кожного. Це не документ суворої звітності, тому може бути вручений не особисто в руки військовозобов'язаному, а переданий через третіх осіб або поміщений до поштової скриньки. Як правило, явка на запрошення переслідує завдання уточнення даних і з'ясування бажання піти добровольцем.

1.2.2. Повістка - документ про обов'язковий виклик у військкомат для: 1) звірки облікових даних військовозобов'язаного та проходження медичної комісії; 2) явки на збірний пункт для розподілу у військові частини або навчальні центри. Форма порядку затверджена законом. У ній повинні вказуватися прізвище, ім'я та по-батькові військовозобов'язаного, його правильну адресу, описуватися місце і час явки, а також перелік необхідних документів, які потрібно принести у військкомат. Повістка - документ суворої звітності, тому повинна бути вручена особисто в руки військовозобов'язаному. Корінець з підписом призовника повертається до військкомату. (Зразок порядку визначено у додатку №15 згаданої Постанови).

1.3. Доцільно зробити висновок, що військовозобов'язаний повинен бути особисто сповіщений про призов на військову службу з мобілізації. У цьому випадку особа буде вважатися належним чином повідомленою. Що також підтверджується наданими поясненнями від 13 січня 2015 року під час прес-конференції заступником начальника головного управління оборонного та мобілізаційного планування Генерального штабу ЗСУ генерал-майором Володимиром Талалаєм, який заявив, що повістка про мобілізацію вручається тільки особисто в руки громадянина, якого призивають на службу. Ставити підпис про отримання повістки повинна тільки та людина, якій вона

призначалася. Він так само уточнив, що якщо повістка була передана не належним чином (розрахувалася інша людина або повістка взагалі без підпису), то призовник має право не прибути у військкомат.

1.4. Тому виклик по телефону, поштою, вручення повістки родичу, залишення повістки в дверях не вважатимуться як належне повідомлення про призов на службу.

1.5. Тому необхідно розрізняти наступні види вручення повісток:

1.5.1. Повістка, що вручається представником військкомату з метою звірки облікових даних військовозобов'язаного та проходження медичної комісії. І тому, у разі коли особа належним чином була повідомлена про вищевказане і не з'явилась без поважних причин, є всі підстави для притягнення військовозобов'язаного до адміністративної відповідальності за ст.ст.210, 210-1 КУпАП.

1.5.2. Повістка, що вручається представником військкомату для явки на збірний пункт для розподілу у військові частини або навчальні центри (це відбувається після проходження медичного обстеження і визнання військовозобов'язаного придатним до служби). І тому, у разі коли особа належним чином була повідомлена про вищевказане і не з'явилась без поважних причин, то є підстави вести мову щодо формальних ознак складу злочину, передбаченого ст.336 КК України. Але в той же час слід довести, що особа дійсно знала про виклик до військового комісаріату, пов'язаний з мобілізацією (тобто отримала мобілізаційне розпорядження, повістку або розпорядження військового комісара), але свідомо проігнорувала його. Ключовим в цьому питанні є наявність умислу на ухилення, який треба доказати.

1.5.3. Повістка, що передбачена в КПК України як виклик слідчим, прокурором або судовий виклик, що вручається особі, яка вже має процесуальний статус і може давати показання, які мають значення для кримінального провадження або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

2. Ознаки закінченого складу злочину, передбаченого ст. 336 КК України (ухилення від призову за мобілізацією)

2.1. Прийняти рішення про загальну або часткову мобілізацію, відповідно до ст. 4 ЗУ «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року, має право Президент України у разі збройної агресії проти України або загрози нападу на Україну

Відповідно до Указу Президента України «Про часткову мобілізацію», який затверджено Законом № 113-VIII «Про затвердження Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» від 15.01.2015, оголошено та буде проведено протягом 2015 року часткову мобілізацію у три черги протягом 210 діб.

Мобілізація здійснюється у відповідності до законів України, якими урегульовано її здійснення. Так відповідно до ч. 1 ст. 22 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 6 грудня 1991 р. громадяни *зобов'язані з'являтися за викликом до військових комісаріатів* (військовозобов'язані Служби безпеки України - за викликом Центрального управління або регіонального органу Служби безпеки України) *для постановки на військовий облік та визначення призначення на воєнний час.*

У частині 3 ст. 22 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», передбачено, що під час мобілізації громадяни (крім тих, які проходять службу у військовому резерві) *зобов'язані з'явитися до військових частин або на збірні пункти* військових комісаріатів *у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках або розпорядженнях військових комісарів* (військовозобов'язані Служби безпеки України - керівників органів, де вони перебувають на військовому обліку, військовозобов'язані Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту - керівників відповідних органів управління центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту). Резервісти *зобов'язані з'явитися до військових частин у строки, визначені командирами військових частин, в яких вони проходять службу у військовому резерві.*

Подібні вимоги передбачені у підпункті 6 пункту 252 Указу Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», де зазначається, що військовозобов'язані та громадяни призовного віку *повинні прибути до пунктів збору* у строки, зазначені в їх мобілізаційних посвідченнях, повістках або розпорядженнях військових комісарів.

2.2. У нормативних актах, що регламентують призов за мобілізацією чітко не визначено поняття «мобілізація», яке стосується військовозобов'язаних. А саме не визначено, з якого моменту особа вважається мобілізованою, чи то з моменту вручення повістки військовозобов'язаному, чи то з моменту проходження військово-лікарської комісії, чи то з моменту прибуття до військових частин або на збірні пункти. Щодо поняття «мобілізація», то у ст. 1 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 6 грудня 1991 р. це поняття визначається як комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту - на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано.

2.3. Також у законі не надано визначення поняттю «призов» саме щодо військовозобов'язаних осіб. А саме чітко не визначено порядок дій посадових

осіб щодо здійснення призову військовозобов'язаних. Не вказано вимог до документів (у тому числі і повісток), які повинні бути складені для здійснення призову, не вказано порядку передання цих документів військовозобов'язаним, які підлягають мобілізації.

Щодо поняття «призов», то у п.5 ст. 22 ЗУ «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 6 грудня 1991 р. роз'яснюється тільки те, які саме посадові особи здійснюють призов за мобілізацією.

2.4. Вимог до бланку повістки призову за мобілізацією, або ж детального процесуального порядку вручення такої повістки у нормативних актах загального доступу, що регулюють цю діяльність – відсутні. Враховуючи це, а також вимоги вищезазначених законів, повістку (або інший документ, яким особа призивається за мобілізацією на службу до Збройних Сил України) можливо вважати врученою тоді, коли особі доведено та роз'яснено як саме їй необхідно діяти у зв'язку з її врученням. Тобто у повістці повинно бути вказане місце, куди повинен з'явитися військовозобов'язаний та час його явки. Також у повістці має бути вказано прізвище та ім'я особи, яка підлягає мобілізації, підпис районного військового комісара, гербова печатка.

На жаль у нормативних актах, що регламентують порядок призову за мобілізацією не передбачено, як саме повинно бути оформлено підтвердження отримання військовозобов'язаним повістки про мобілізацію. Лише у пункті 68 постанови КМУ № 352 від 21.03.2002 «Про затвердження Положення про підготовку і проведення призову громадян України на строкову військову службу та прийняття призовників на військову службу за контрактом» вказано, що в особових справах *призовників* (саме призовників, а не військовозобов'язаних, які підлягають призову за мобілізацією) повинен зберігатися корінець повістки з підписом призовника про те, що його попереджено про день і час явки у районний військовий комісаріат. Щодо призову за мобілізацією таких вимог у нормативних актах не передбачено, а тому зазвичай підтвердженням отримання повістки військовозобов'язаним про призов за мобілізацією, є підпис останнього про отримання повістки.

Втім, враховуючи вимоги вищевказаних нормативно-правових актів якими врегульовано здійснення призову за мобілізацією, вручення повістки та усне роз'яснення військовозобов'язаному про необхідність з'явитися до військових частин або на збірні пункти військових комісаріатів (у тому разі, якщо військовозобов'язаний відмовивсь поставити свій підпис у повістці) також можливо розцінювати як підтвердження факту вручення повістки. А тому якщо у подальшому військовозобов'язаний буде ухилятися від призову за мобілізацією, осіб які вручали повістку, можливо допитати в якості свідків, де вони підтвердять факт її вручення.

2.5. Враховуючи зазначене, про закінчений склад злочину передбаченого ст. 336 КК України, можливо говорити у тому випадку, якщо будуть встановлені фактичні дані про наступні обставини:

- 1) перебування особи в мобілізаційному резерві Збройних сил України;

2) достовірно зафіксований факт вручення військовозобов'язаному повістки про призов за мобілізацією.

Нажаль у законодавстві чітко не урегульовано факту належного підтвердження отримання військовозобов'язаним повістки. З огляду на це судова практика (з загальнодоступних джерел) не є однаковою. У одних випадках повістка врученою вважається тоді, коли військовозобов'язаний поставив у ній підпис, в інших – коли встановлено сам факт вручення повістки (допитані особи які вручали повістку). Враховуючи відсутність у законі чіткого визначення належного підтвердження вручення повістки (чи іншого передбаченого у законі документу) про призов за мобілізацією, ґрунтування обвинувачення за нормами сучасного законодавства, що регулює призов за мобілізацією, є хитким;

3) нез'явлення військовозобов'язаного у відповідний час та відповідному місці, що були вказані у повістці про призов за мобілізацією.

У законодавстві не визначено, коли можливо вважати військовозобов'язаного таким, що ухиляється від призову за мобілізацією. Тобто у законі невизначено:

- поважні причини неприбуття військовозобов'язаного у визначений у повістці пункт;

- які саме дії повинні бути проведені для встановлення умислу військовозобов'язаного спрямованого на ухилення від призову за мобілізацією (наприклад передбачення повторного направлення повістки, або повідомлення іншими способами у разі неявки військовозобов'язаного);

Необхідно звернути увагу і на те, що у законі не визначено поняття «військовозобов'язаний». Притягти до кримінальної відповідальності за ст. 336 КК України можливо лише ту особу, яка підлягає мобілізації, а саме – військовозобов'язаного. Враховуючи те, що у законі не визначено, коли саме особа вважається військовозобов'язаним, чи то з моменту отримання повістки про призов за мобілізацією, чи то після проходження ВЛК, бо військовозобов'язаним може бути лише особа, яка за фізичними даними придатна до військової служби, чи то особа яка розпочала проходження служби. Щодо останнього, наприклад стосовно осіб офіцерського складу у пункті 216 Указу Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» зазначається, що початком проходження військової служби за призовом осіб офіцерського складу є день відправлення у військову частину з районного (міського) військового комісаріату.

3. Повідомлення про підозру

У ч. 1 ст. 42 КПК України зазначено підстави визнання особи підозрюваної у кримінальному провадженні.

Зокрема, закон передбачає три підстави отримання статусу підозрюваного, а саме:

1) особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру;

2) особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення;

3) особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень.

Відповідно до вимоги ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення - у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, тобто шляхом виклику або приводу.

Слід звернути увагу на те, що відповідно до ч. ч. 1-7 ст. 135 КПК України особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду шляхом вручення повістки про виклик, надсилання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою.

У разі тимчасової відсутності особи за місцем проживання повістка вручається під розписку дорослому члену її сім'ї чи іншій особі, котра з нею проживає, житлово-експлуатаційній організації за місцем проживання особи або адміністрації за місцем її роботи.

Законодавець вказує, зокрема у ст. 136 глави 11 КПК України, що таке опосередковане вручення виклику повинно бути належним чином підтвержене особою, яка отримала повістку про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом.

Для цього потрібні:

1) підпис особи про отримання повістки, в тому числі на поштовому повідомленні;

2) відеозапис вручення їй повістки;

3) будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повістки про виклик або ознайомлення з її змістом.

Якщо особа попередньо повідомила слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про адресу своєї електронної пошти, надіслана на таку адресу повістка про виклик вважається отриманою у разі підтвердження її отримання особою відповідним листом електронної пошти.

Про відсутність інформації щодо місця перебування підозрюваного можна говорити в таких випадках:

- коли він не з'являється на виклики слідчого,

- коли перевірено всі відомі місця його можливої появи в даному населеному пункті (квартири знайомих, родичів, морги, лікарні, ІТТ тощо),

- коли така робота проведена в масштабах області або навіть всієї країни, однак позитивних результатів не отримано.

Відповідно до ст. 224 КПК України, слідчий, прокурор має право допитати особу, якій під розпис було вручено повістку, з метою з'ясування факту сповіщення особи, котра ухиляється від призову за мобілізацією.

Доказами ухилення особи від слідства можуть стати:

1. Підтвердження про отримання повістки про виклик (у порядку ст. 133 КПК України);
2. Постанова про привід підозрюваного та результати її виконання (у порядку ст. 140–143 КПК України),
3. Інші докази (довідки з місця роботи або навчання, паспортної служби про зміну реєстрації, отримання закордонного паспорту, закладів охорони здоров'я про можливість знаходження підозрюваного на лікуванні тощо).

Згідно з вимогами ч. 1 ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук.

Слідчий, прокурор виносить постанову про розшук підозрюваного за наявності в сукупності трьох підстав:

- а) місцезнаходження підозрюваного невідоме;
- б) всі вжиті заходи не дали змоги одержати достовірні дані про його точне місце перебування;
- в) складено письмове повідомлення про підозру стосовно розшукуваної особи.

Здійснення розшуку підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

4. Повноваження слідчих щодо отримання доказів з метою встановлення місцезнаходження осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, передбачених у ст. 336 КК України

4.1. Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України слідчий здійснює збирання доказів за ст. 336 КК України в загальному порядку шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей тощо.

4.2. Серед способів отримання відомостей про місцезнаходження осіб, які ухиляються від призову за мобілізацією, слід виділити:

4.2.1. З'ясування, чи зареєстровані на певну особу транспортні засоби, що підлягають обов'язковій державній реєстрації. Для отримання зазначених відомостей потрібно направляти запити до Центрів надання послуг, пов'язаних з використанням автотранспортних засобів Державтоінспекції, адреси яких можна знайти на відповідних сайтах УМВС (ГУМВС) України в областях. У випадку отримання відомостей про те, що на певну особу зареєстровано

транспортний засіб, ці відомості можуть бути використані для розшуку підозрюваного;

4.2.2. Витребування від органів Державної міграційної служби інформації: 1) чи видавався на ім'я даної особи закордонний паспорт; 2) про те, чи перетинала (намагалася перетнути) державний кордон України така особа;

4.2.3. Здійснення тимчасового доступу до документів, що містять відомості, які становлять банківську таємницю щодо особи, яка розшукується в зв'язку з ухиленням від призову за мобілізацією – а саме з'ясування наявності банківських карток відкритих на ім'я конкретної особи та отримання роздруківок по ним.

4.2.4. Проведення допитів осіб в якості свідків з метою доказування фактів вручення повісток про виклик, з'ясування соціальних зв'язків підозрюваного, місць його перебування та адреси фактичного проживання. Допитаними, зокрема, повинні бути:

- сусіди підозрюваного;
- працівники військових комісаріатів та органів внутрішніх справ;
- представники адміністрації за місцем роботи підозрюваного.

4.2.5. У випадку наявності підстав вважати, що підозрюваний може переховуватися за конкретною адресою, слід розглядати доцільність проведення обшуку. Згідно зі ст. 234 КПК України обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді в порядку, передбаченому в ст. 236 КПК України. Відповідно до абз. 2 ч. 7 ст. 223 КПК України обшук житла чи іншого володіння особи здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування слідчої (розшукової) дії;

4.2.6. Доцільно вести мову про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як «Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу», передбаченої в ст. 268 КПК України. Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу може проводитися за умови наявності в розпорядженні слідчого відомостей про ідентифікаційні ознаки, які дозволяють унікально ідентифікувати абонента спостереження, транспортну телекомунікаційну мережу, кінцеве обладнання (наприклад, номер телефону), котрим може користуватися особа, що ухиляється від призову за мобілізацією. Зазначена негласна слідча (розшукова) дії проводиться в порядку, передбаченому в главі 21 КПК України, а також Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України №114/1042/516/1199/936/1687/5/ від 16 листопада 2012 року.

5. Збирання доказів щодо підтвердження вини особи, яка ухиляється від призову за мобілізацією

5.1. Необхідно допитати осіб в якості свідка відповідно до ст. 224 КПК України, які безпосередньо вручали повістки особі, яка підлягає призову за мобілізацією. Згідно п. 64 постанови КМУ № 352 від 21.03.2002 року «Про затвердження Положення про підготовку і проведення призову громадян України на строкову військову службу та прийняття призовників на військову службу за контрактом» оповіщення громадян про призов на строкову військову службу та їх прибуття на призовні дільниці відбувається за наказами районних військових комісарів і повістками, врученими призовникам через житлово-експлуатаційні організації, домовласників, відповідні виконавчі органи сільських, селищних і міських рад, де немає військових комісаріатів, керівників підприємств, установ, організацій, навчальних закладів незалежно від підпорядкування і форми власності. У необхідних випадках повістки можуть вручатися громадянам безпосередньо за місцем їх проживання.

5.2. Направити запит до районного військового комісаріату щодо витребування корінця повістки на підставі ч. 2 ст. 93 КПК України, так як відповідно до п. 68 вищезазначеного положення в особових справах призовників повинен зберігатися корінець повістки з підписом призовника про те, що його попереджено про день і час явки у районний військовий комісаріат.

5.3. Направити запит до районного військового комісаріату щодо отримання іншого підтвердження факту отримання повістки на підставі ч. 2 ст. 93 КПК України.